

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО, КНИГОЗНАВЧОГО ТА БІБЛІОТЕКОЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

О.В. Пастушенко

Охарактеризований загальний стан дослідження преси та періодики на сучасному етапі, розглянуто зміст дисертаційних досліджень 90-х років ХХ – початку ХХІ ст., присвячених періодичним історико-бібліографічним, книгознавчим та бібліотекознавчим виданням України, зокрема, розглядаються «Бібліологічні вісті (1923–1930)», «Книгарь», «Книголюб», «Українська книга», «Бібліотечний вісник» (видавець – Національна бібліотека України ім. В.Вернадського), «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечна планета» (Національна парламентська бібліотека України), «Світ дитячих бібліотек», «Бібліотечний форум», «Бібліотекознавство. Документологія. Інформологія» тощо.

Ключові слова: історико-бібліографічні дослідження, часописи з книгознавства, бібліотекознавство, українська преса та періодика.

PERIODICAL ISSUES OF HISTORICAL-BIBLIOGRAPHICAL, BIBLIOLOGY AND LIBRARY SCIENCE DIRECTION AS AN OBJECT OF CONTEMPORARY RESEARCHES

O.V. Pastushenko

The article characterizes general condition of press and periodical issues nowadays. The article analyzes content of dissertation researches of 1990s – beginning of XX century, devoted to periodical historical-bibliographic, book- and librarian-study issues of Ukraine.

Keywords: historical-bibliographical studies, periodical issues on bibliology, library science, Ukrainian press and periodical issues.

Історія української періодичної преси та наукової періодики сьогодні є одним із найбільш актуальних для соціогуманітарних досліджень напрямів. Це є закономірним етапом формування нових напрямів, аспектів, актуальних тем у науці, оскільки впродовж значного часу історія

української періодичної преси та наукової періодики висвітлювалася в ідеологічно деформованому контексті.

Показником актуалізації цієї проблематики є численні дисертаційні дослідження, які засвідчують високий рівень та інтенсивність розробки різних тем, закладають підвалини для розвитку як пресознавства як напряму, пов'язаного з історією журналістики, так і інших галузевих наукових напрямів та окремих наук, зокрема, історичних, філологічних, політологічних, соціологічних та соціально-комунікаційних. Сьогодні таких дисертацій понад 120. Дисертації є найбільш виразним показником загальної затребуваності суспільством цієї проблематики, фіксують завершеність розробки теми або проблеми, ґрунтуються на доведенні достовірності наукових результатів, містять їх апробацію у практиці та визнання у науковому товаристві, показують перспективи подальших досліджень. Серед них й проблема ролі досліджень періодичної преси та періодики в розвитку системи галузевих знань.

Найбільша кількість дисертацій присвячена пресі як джерелу вивчення національно-культурної політики та національно-культурному руху у періоди останньої чверті ХІХ – поч. ХХ ст.; періоду 1905–1914 рр., періоду Української революції (національно-визвольних змагань за українську державу) 1917–1920 рр.; в 1920–1930-х років ХХ ст.; періоду нацистської окупації; 50-х-60-х років, а також сучасний період (релігійна преса, преса політичних партій, засобів масової інформації новітньої України, преса у державотворчих процесах, електронні журнали в системі інформаційних ресурсів). За останні роки домінує сучасна проблематика, присвячена пресі періоду незалежності та її функціям [1].

Серед таких напрямів періодичні видання історико-бібліографічного, книгознавчого та бібліотекознавчого спрямування займають поки ще скромне місце, однак, для розвитку бібліографознавчих та книгознавчих досліджень вони мають велике значення. Воно складається з того, що найбільша увага зосереджена на дослідженнях, що присвячуються періоду формування національної бібліологічної школи, що була знищена в 30-х роках і тому, до 90-х років перебувала під ідеологічним табу.

З 90-х років різні дослідники історії бібліотечної справи торкалися теми історії професійних бібліотекознавчих та книгознавчих часописів 20-30-х років ХХ ст., зокрема, українські дослідники С.І. Білокінь, М.І. Гуменюк, Я.Р. Дашкевич, Л.А. Дубровіна, Я.Д. Ісаєвич, Г.І. Ковальчук, Н.Ф. Королевич, Л. Лазебний, В. Мільман, О.С. Онищенко, Н. Рева, Н.Г. Солонська, В.Є. Сошинська та інші, – у статтях та монографіях присвячених загальним питанням історії бібліотек та книжкової культури. Однак, хоча ці праці були написані ґрунтовними дослідниками, вони були фрагментарними. Лише в дисертаційних дослідженнях часописи стали спеціальним об'єктом комплексного наукового аналізу як видавниче явище.

Разом з тим, поряд з дисертаційними дослідженнями виникає й напрям створення

бібліографічних покажчиків з історії преси, де фіксуються різні довідники, що також відображають загальносуспільний інтерес до цієї теми та виконують функції джерельної бази подальших досліджень. Серед них певне значення мають бібліографічні покажчики змісту професійних бібліотечних та книгознавчих видань, або присвячені часописам загальнокультурного змісту де публікувалися статті бібліотекознавчої, бібліографічної та книгознавчої тематики, хоча їх кількість і незначна. Певне значення в цьому плані мають й дисертаційні дослідження часописів, таких, наприклад, як «Червоний шлях» [2], здійсненого Н.В. Лощинською, або, наприклад, низка праць В.Є Сошинської, присвячених спеціальній українській періодиці першої третини ХХ століття, де увага приділяється виданням цього профілю, що тут розглядається [3]. Однак, в ця стаття присвячена власне дисертаційним дослідженням.

Так, зокрема, в бібліографічному покажчику «Джерела українознавства» вказані лише «Бібліологічні вісті» та «Книголюб» [4]. Тема аналізу таких праць поки ще не стала об'єктом окремого наукового аналізу, хоча книгознавча тематика присутня в декількох дослідженнях процесів утворення та розвитку національного руху в Україні, однак, спеціально не виокремлена.

Серед таких видань необхідно назвати покажчик наукового часопису «Бібліологічні вісті (1923–1930): Систематичний покажчик змісту», підготовлений Г.І. Ковальчук, де розписаний по роках багатоаспектний зміст часопису – єдиного на той час друкованого органу Українського наукового інституту книгознавства, де публікувалися статті співробітників як самого Інституту, так і Всенародної (національної) бібліотеки України, Української книжкової палати, книгознавці та бібліотекознавці з різних університетських та публічних бібліотек. Зміст цього часопису дозволяє не лише розкрити імена видатних вчених, а й уявити значення передової української бібліологічної думки, що поєднувала книгознавство, бібліотекознавства та бібліографію, розкрити її інтелектуальний потенціал, розкрити рівні види та типи публікацій, напрями дослідження української книжкової культури, розвиток теорії та методології книгознавства та його напрямів; формування національного бібліотекознавства та бібліографії, зокрема, репертуару української книги, української преси, дослідження світового досвіду в галузі бібліотечного будівництва тощо [5].

Цьому ж часопису приділяє увагу Н.Г. Солонська, яка захистила дисертацію на тему «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20- початку 30-х років ХХ століття в 1997 р. [6]. Вона показала, що часопис став самостійним осередком книгознавчої думки, підготовлений всім розвитком української гуманітарної науки, спрямованим на формування перспективних напрямів книгознавства, які стали можливими лише із здобуттям Україною незалежності. Значна увага приділена авторському складу, який представляв

найкращі сили української історичної та філологічної науки, що присвятили своє життя розвитку бібліологічної науки, книгознавству. **На його сторінка** знайшли відображення й розвиток загальних принципів бібліотечного будівництва та бібліотеки як складного, багатовимірного об'єкту культури, наукової та культурно-освітньої національної установи.

Іншим сучасним книгознавчим явищем стала дисертація Т.С. Гринівського, присвячена часопису «Книгарь» як осередку вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) [7]. «Книгарь» був першим книгознавчим часописом, який оперативно реагував на усі актуальні питання цього нестабільного часу. Комплексне дослідження Т.С. Гринівського розглядає різні аспекти історії та функціонування часопису: він проаналізував передумови й історію його застосування та розвитку, охарактеризовано завдання, структуру, архітектуру, змістове наповнення та методику подачі публікацій. Значну роботу проведено із встановлення авторів видання, просистематизовано та проаналізовано статейні та рецензійні матеріали «Книгаря», що є ґрунтовою джерельною базою історії становлення національної видавничої справи. Показаний його поліфункціональний напрям, визначено їх характерні особливості та нелегкі умови існування на тлі стану української видавничої справи періоду визвольних змагань 1917 – 1920 р. Стверджується про важливе місце даного часопису у розвитку національного книгознавства, попри короткий час його існування.

Інформаційна цінність цього часопису надзвичайна не лише для книжників. «Книгарь: Літопис українського письменства», яке видавало у Києві товариство «Час», крім наукових книгознавчих та публіцистичних статей інформацій, публікував значну кількість рецензій на українські книжки, в галузі української національної культури (в тому числі на перші поетичні збірки М. Рильського та П. Тичини, бібліографічні огляди українських нових видань, приміщувалися огляди бібліотек (зокрема, статтю І. Свенціцького про бібліотеку Національного музею у Львові та інші бібліотеки Львова, статті С. Кондри «Бібліографічна класифікація по децимальній системі», де розкривається сутність і переваги класифікаційної системи М. Дьюї, а також його ж праці в галузі бібліотечної технології, стандартизації бібліотечної справи, каталогізації, зокрема, на інвентарному, систематичному та алфавітному каталогах. На сторінках цього часопису публікувалися статті стосовно змісту науки бібліографії. Видання припинило свої існування з приходом більшовистської влади.

Не можна не відзначити невеличкий за обсягом покажчик М.А. Грузова та М.А. Шудрі, присвячений виданню «Книголюб» за часи в 1927–1932 рр., створеного українською еміграцією у Празі в міжвоєнний період (яке виходило до 1982 рр.) [8]. Важливим досягненням цього покажчика є його унікальний зміст, який повертає в історію української культури цілий шар книгознавчої інформації, яка належить українським діячам, які об'єдналися в Українське товариство книголюбів у Празі, дозволяє повернути культурі імена осіб, які долучилися до цієї

справи, подає й короткій біографічний словник цих осіб.

У дисертації І.М. Плехової, присвяченій часопису «Українська книга» (1937–1943), охарактеризовано цей український фаховий часопис із книгознавства й бібліографії «Українська книга», що наприкінці 1930-х рр. був єдиним центром національної книгознавчої думки в Україні. Проаналізовано умови розвитку української фахової книгознавчої періодики кінця XIX - початку XX ст., запропоновано періодизацію розвитку книгознавчої преси даного періоду. Висвітлено умови реалізації часопису «Українська книга», визначено відповідність та новаторство її концептуальних засад, а також місце і роль художньо-технічного оформлення в реалізації концепції журналу та специфіку маркетингової стратегії. Розкрито особливості співпраці редакції часопису з провідними українськими науковцями. Встановлено авторство статей, надрукованих під шифрованими та дешифрованими криптонімами, розглянуто проблемно-тематичну палітру публікацій часопису та актуальність їх наукового спрямування. Наведено дані статистичного аналізу діяльності українських видавництв, які працювали в період існування львівського часопису [9].

Часописи бібліотечного та книгознавчого спрямування періоду української незалежності (1991–2005) розглянув у дисертаційному дослідженні Л.І. Бейліс [10]. Він проаналізував систему фахової бібліотечної періодики, яка складається в Україні, починаючи з 1990-х рр.

В дисертації ґрунтовно розглянуто часописи «Бібліотечний вісник» (видавець – Національна бібліотека України ім. В.Вернадського), «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечна планета» (Національна парламентська бібліотека України), «Світ дитячих бібліотек», «Бібліотечний форум», «Бібліотекознавство. Документологія. Інформологія» (Державна академія керівних кадрів культури та мистецтв), показано, що власне ці часописи створюють в Україні національну систему української фахової бібліотечної періодики. До національної системи фахових видань віднесено й періодичні збірники, зокрема, наукові збірники Харківської державної академії культури і мистецтв, Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Київського національного університету культури і мистецтв, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, які видаються як щорічники, або в якості неперіодичного видання, що продовжується. Крім того, оглянуто низку видань журнального типу, інформаційних бюлетенів, які випускаються державними або обласними бібліотеками і також є неперіодичними виданнями, що продовжуються.

Охарактеризовано інформаційні бюлетені як підвид серіальних українських бібліотекознавчих видань, які почали свій розвиток, починаючи з 1992 р., зокрема, «Бібліотеки України – юнацтву. Досвід. Проблеми. Перспективи» (1992–1996), «Бібліосвіт» (Державна юнацька бібліотека України); «Вісті з бібліотек» (Львівська ОУНБ), «Бібліотеки Київщини: Досвід. Проблеми. Перспективи» (Київське обласне управління культури і Київська обласна

бібліотека для дітей); «Пульс бібліотечного життя» (Управління культури Херсонської держадміністрації і Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О.М. Горького); «Дайджест «В бібліотеках області. Інформація. Досвід. Реклама» (Управління культури Сумського облвиконкому і Сумська обласна універсальна наукова бібліотека); «Інформаційний дайджест «В досье библиотекаря» (Запорізьке управління культури облдержадміністрації та обласна універсальна наукова бібліотека ім. О.М.Горького); «Библиокрым» (Міністерство культури Автономної республіки Крим і Фонд підтримки бібліотек), «Бібліоімпульс» (Кіровоградська Обласна бібліотека юнацтва); «Калейдоскоп цікавих фактів» (Полтавська Обласна бібліотека юнацтва ім. Олеса Гончара).

Л.І. Бейліс залучає до періодичних видань й Збірники КНУКіМ «Соціально-психологічні проблеми бібліотечної професіології, менеджменту та маркетингу послуг» (К., 1998), щорічник «Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні», (з 1999 р.), де розкривають наукові проблеми суто бібліотекознавчого напрямку. Його матеріали ґрунтуються на методології педагогіки, соціології, тісно пов'язані із проблемами бібліотечної професіології. Крім того, згадуються й «Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського» (з 1998 р.) – найбільш ґрунтовне серіальне видання, яке віддзеркалює широкий спектр проблем сучасного бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, а також «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника», важливі з точки зору вивчення фондів україніки, особливо у західних областях України, а також цікавими підходами до бібліотекознавчих проблем.

В дисертації розглянуто окремі видання та місце, яке вони займають у системі професійної комунікації, структури, контенту, авторського складу, галузевої приналежності, встановлено головних редакторів і членів редколегій. подано типологічну характеристику, висвітлено процес створення системи української бібліотечної періодики у контексті історичної перспективи, починаючи з першої половини ХХ ст. Визначено жанри, документальних джерел наукової інформації.

Отже, основна увага дослідників, які обрали цю проблематику дисертаційних досліджень, була прикована до найбільш значних часописів бібліотекознавчого та книгознавчого напрямів. Автори встановлювали кількість, структуру і зміст, редакторський та авторський склад, жанрову приналежність, редакційно-видавничу специфіку, а також історичне значення для розвитку науки.

Було б важливим приділити спеціальну увагу часописам та журналам, періодичним збірникам, який не вдалося з політичних причин набрати ваги, зокрема, декільком виданням, досить різним за структурою і змістом «Бібліотечний вісник» (1919), «Бібліотечний журнал» (1925 – 1926), «Бібліотечний збірник» (1926 – 1927), «Журнал бібліотекознавства та

бібліографії» (1927 – 1930), «Інформаційний бюлетень» (1935), «Науковий збірник «Бібліотеки АН УРСР» (1945) та «Журнал Бібліотеки Академії наук» (1946 – 1947), «Книга» (1923–1924, Харків), Недослідженим залишається щорічник «Бібліотекознавство і бібліографія», збірник статей, який виходив друком з 1965 по 1992 роки на базі Харківського державного інституту культури.

Бібліотечна, бібліографічна та книгознавча періодика є специфічним об'єктом вивчення, в цих виданнях зосереджений велике коло історико-культурологічної інформації, вони за змістом охоплюють дуже широкі питання розвитку соціогуманітарної сфери суспільства. Ці видання характеризує різноманітність жанрової приналежності публікацій, серед котрих – офіційні документи, що регламентують розвиток галузі, методичні рекомендації і інструкції, наукові теоретичні та методологічні огляди, історичні розвідки, дискусії, публіцистичні статті, практичний досвід. Вони є необхідними каналами професійної комунікації як в історичній ретроспективі, та і в сучасному світі, коли ми перейшли на електронні форми, що значно розширили комунікаційні можливості соціального спілкування.

Використана література

1. *Пастушенко О.В.* Розвиток дисертаційних досліджень з історії періодичної преси в Україні у 90-х ХХ ст. – початку 10-х років ХХІ ст.: бібліографічний аспект / О.В. Пастушенко // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 15. – К., 2012. – С. 301-323.

2. *Лощинська Н.В.* Журнал «Червоний шлях» та літературний процес 20-30-х рр. в Україні [Текст] : Автореф. дис... канд. філ. наук: 10.01.01 / Н.В. Лощинська, 1999. –18 с.

3. *Сошинська В.Є.* Спеціальна українська періодика першої третини ХХ століття: історичні передумови виникнення та загальна характеристика / В.Є. Сошинська // Бібліографознавство: теорія і практика: Зб. наук. ст. / НПУ, КДК. – К., 1997. – С. 111-120;
Сошинська В.Є. Спеціальна українська періодика першої третини ХХ століття: історичні передумови виникнення та загальна характеристика / В.Є. Сошинська // Бібліографознавство: теорія і практика: Зб. наук. ст. / НПУ, КДК. – К., 1997. – С. 111-120.

4. Джерела українознавства // Укл. Н.М. Погребецька, Л.М. Ковінчук; Відп. Ред. В.Ю. Омельчук. – Вип. 2: Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань, 1998. – С. 236.

5. Бібліологічні вісті (1923–1930): Систематичний покажчик змісту / уклад. Г.І. Ковальчук; наук. ред. , вступ С.І. Білокін; Нац. парл. Б-ка України. – К. : Абрис, 1996. – 157 с.

6. *Солонська Н.Г.* «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20-початку 30-х років ХХ століття [Текст] : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / Н.Г. Солонська, 1997. – 23 с.

7. *Гринівський Т.С.* Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.05 / Т.С. Гринівський, 2008. – 20 с.

8. *Грузов М.А.* «Книголюб» (Прага, 1927–1932): покажчик змісту часопису / М.А. Грузов, М.А. Шудря / За ред. О.Сидоренка; Досл. Центр історії укр. преси. – К., 1996. – 34 с. (Серія: Бібліограф. покажчики).

9. *Плехова І.Д.* Часопис «Українська книга» (1937-1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / І.Д. Плехова, 2010. – 19 с.

10. *Бейліс Л.І.* Українська бібліотечна періодика 1991–2005 років: основні тенденції розвитку [Текст] : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.08 / Л.І. Бейліс, 2006. – 18 с.